

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ НАДАННІ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ

© 2014 ТРИГУБ О. В.

УДК 339.187.62

Тригуб О. В. Організаційні аспекти ризик-менеджменту при наданні лізингових послуг

У статті обґрунтовано необхідність підвищення ефективності управління ризиками на ринку лізингових послуг України в сучасних умовах. З'ясовано сутність та уточнено складові системи управління ризиками при наданні лізингових послуг. Визначено основні етапи запровадження системи ризик-менеджменту в лізинговій діяльності. З метою систематизації ризиків, на які можуть наражатися учасники лізингової угоди, автором представлено власну класифікацію даних ризиків і проведено ідентифікацію ризиків на кожному етапі надання лізингової послуги. Підкреслена необхідність розробки й прийняття Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, у співпраці з представниками вітчизняного лізингового бізнесу галузевих стандартів ризик-менеджменту для лізингових компаній. З метою підвищення фінансової стійкості та надійності вітчизняних лізингодавців акцентовано увагу на необхідності поширення на вітчизняному ринку лізингу міжнародних стандартів з управління ризиками при наданні лізингових послуг. Запропоновано розпочати роботу зі створення довідкової бази по лізингових угодах, формуванню масиву інформації для розрахунку показників ймовірності дефолту лізингодержувача, орієнтовної величини втрат у разі його банкрутства та оптимальної величини капіталу лізингової компанії з огляду на рівень ризиковості здійснюваних операцій.

Ключові слова: лізинг, лізингодавець, лізингодержувач, ризики, ризик-менеджмент.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 10.

Тригуб Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра банківської справи, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: elen.trigub@gmail.com

УДК 339.187.62

UDC 339.187.62

Тригуб Е. В. Организационные аспекты риск-менеджмента при предоставлении лизинговых услуг

В статье обоснована необходимость повышения эффективности управления рисками на рынке лизинговых услуг Украины в современных условиях. Уточнена сущность и выяснены составляющие системы управления рисками при предоставлении лизинговых услуг. Определены основные этапы внедрения системы риск-менеджмента в лизинговой деятельности. С целью систематизации рисков, которым могут подвергаться участники лизинговой сделки, автором представлена собственная классификация данных рисков и проведена идентификация рисков на каждом этапе оказания лизинговой услуги. Подчеркнута необходимость разработки и принятия Национальной комиссией, осуществляющей государственное регулирование в сфере рынков финансовых услуг, в сотрудничестве с представителями отечественного лизингового бизнеса отраслевых стандартов риск-менеджмента для лизинговых компаний. С целью повышения финансовой устойчивости и надежности отечественных лизингодателей акцентируется внимание на необходимости распространения на отечественном рынке лизинга международных стандартов по управлению рисками при предоставлении лизинговых услуг. Предложено начать работу по созданию справочной базы по лизинговым сделкам, формированию массива информации для расчета показателей вероятности дефолта лизингополучателя, ориентировочной величины потерь в случае его банкротства и оптимальной величины капитала лизинговой компании, учитывающая уровень риска осуществляемых операций.

Ключевые слова: лизинг, лизингодатель, лизингополучатель, риски, риск-менеджмент.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 10.

Тригуб Елена Владимировна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра банковского дела, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: elen.trigub@gmail.com

Trygub Olena V. Organizational Aspects of Risk Management in the Provision of Leasing Services

The paper substantiates the need to improve the effectiveness of risk management in the leasing market of Ukraine in modern conditions. Verified and clarified the essence components of risk management in the provision of leasing services. The main stages of implementation of the risk management system in leasing activity were identified. In order to systematize the risks to which participants may be subject to a leasing transaction, the author presented a private data classification of risks and identification of risks carried out at each stage providing leasing services. The need for the development and adoption of the National Commission was emphasized, subject to state regulation in the field of financial services markets, in collaboration with representatives of the domestic leasing business industry standards of risk management for leasing companies. In order to enhance financial stability and reliability of domestic lessors the attention was focused on the necessity of sharing the international standards of risk management in the provision of leasing services in domestic leasing market. It was suggested to begin work on creating a reference base for leasing transactions, forming a body of information for the indicators of the probability of default of the lessee, the estimated amount of losses in the event of bankruptcy, and the optimal amount of capital of the leasing company, given the level of risk of the transactions.

Key words: lease, the lessor, lessee, risks, risk management.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Trygub Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Banking, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: elen.trigub@gmail.com

В Україні, де більшість підприємств сьогодні гостро потребують впровадження нових технологій, технічного переоснащення виробництва, розвиток лізингових відносин набуває особливої ваги. У період економічних потрясінь, низької платоспроможності українських підприємств цей вид діяльності – через свою особливу кредитну природу – здатний зробити вагомий внесок у зростання національної економіки, а на міжнародному рівні – створити та закріпити нові зв'язки з іноземними інвесторами.

Разом із тим, стабільність розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг значною мірою залежить від фінансової стійкості, професіоналізму, вміння вчасно передбачати й мінімізувати загрози внутрішнього та зовнішнього середовища його ключових учасників – лізингодавців. З огляду на це в сучасних умовах розвитку національної економіки є об'єктивна необхідність в організації системи ризик-менеджменту лізингової діяльності, яка б забезпечувала ефективне використання інвестованих коштів, ста-

більше отримання лізинговою компанією прибутку при збереженні оптимального рівня ризиків. Таким чином, усе вище зазначене актуалізує тему даного дослідження.

У вітчизняній науковій літературі суттєвий внесок у розробку теоретичних і методологічних засад лізингової діяльності зробили роботи Н. Внукової, Ю. Гринчук, Г. Купалової, С. Науменкової, Г. Сенькович та ін. Значну увагу проблемам розвитку лізингу приділяють і зарубіжні вчені, а саме: К. Буб'є, В. Газман, О. Кошкін, Д. Портер, Х. Розен, О. Федулова, Т. Філософова, В. Шабашев.

Однак більшість наукових праць, головним чином, присвячена дослідженню механізму надання лізингових послуг, правовому забезпеченню функціонування лізингових компаній та особливостям фінансового лізингу як різновиду інвестиційної діяльності. Водночас, численні аспекти управління ризиками в лізингових компаніях практично не знайшли відображення у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.

Про важливість проведення досліджень саме у даному напрямку свідчать особливості розвитку лізингової діяльності в Україні протягом останніх років. Так, за останнє десятиліття в Україні ринок лізингових послуг продемонстрував стрімке зростання. Як видно на рис. 1, протягом 2005 – 2013 рр. обсяги діючих угод фінансового лізингу у вартісному виразі зросли у 34 рази – з 2,0 млрд грн станом на кінець 2005 р. до 68,3 млрд грн на кінець III кварталу 2013 р. А кількість наявних договорів фінансового лізингу збільшилася практично у п'ять разів – з 4 775 угод у 2005 р. до 22 313 діючих угод на кінець III кварталу 2013 р. [1, 2].

При цьому варто зазначити, що значним випробуванням для розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг була фінансова криза 2008 – 2009 рр. Зокрема, протягом 2008 – 2009 рр., у порівнянні з докризовим 2007 р., в Україні спостерігалася значне скорочення – практично втричі – кількості діючих угод у загальному лізинговому портфелі: із 9 275 угод на кінець 2007 р. до 3 008 угод за підсумками 2009 р. Як видно з табл. 1, саме у 2007 – 2008 рр. спостерігається найменша питома вага нових договорів у загальному портфелі угод вітчизняних лізингодавців як у вартісному, так і в кількісному виразах (див. табл. 1). У цілому ж за два кризові роки обсяг нових угод фінансового лізингу зменшився на

84,6% (або на 14,2 млрд грн) у порівнянні з аналогічним показником 2007 р.

Така вразливість вітчизняного лізингового бізнесу до негативного впливу фінансово-економічної нестабільності в країні зумовлює необхідність упровадження концепції ризик-менеджменту при наданні лізингових послуг. Події 2007 – 2008 рр. підкреслюють необхідність організації системи вчасної ідентифікації ризиків, на які наражаються учасники лізингових угод, а також використання механізму розподілу витрат по мінімізації ризиків або їх повному усуненню.

З огляду на все вищезазначене, метою написання даної статті є з'ясування організаційних засад ризик-менеджменту при наданні лізингових послуг, а також уточнення практичних аспектів запровадження системи управління ризиками у вітчизняних лізингових компаніях.

На сьогоднішній день ризик-менеджмент (від англ. «risk-management» – управління ризиками) – це порівняно новий напрям у теорії та практиці менеджменту, що впевнено посів своє місце серед сучасних методів управління бізнесом. У вітчизняній науці теоретичні та практичні аспекти концепції управління ризиками досліджують В. Базилевич, В. Кравченко, Р. Пікус, А. Старостіна та інші.

Так, на думку Р. Пікус, ризик-менеджмент – це система заходів організаційно-фінансового характеру, об'єднаних спільною ідеєю та спрямованих на усунення й попередження настання випадкових непередбачуваних подій, обмеження, мінімізацію втрат, пов'язаних із ними, а також їхнє фінансування [3, с. 15 – 18].

У свою чергу, А. Старостіна та В. Кравченко пропонують під поняттям «ризик-менеджмент» розуміти управління організацією в цілому або окремими її підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору та використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики й контролю результатів застосування цих методів [4, с. 5 – 10].

Загалом аналіз робіт вітчизняних науковців показав, що сьогодні існують два підходи у трактуванні сутності поняття «ризик-менеджмент», а саме: ризик-менеджмент як система та ризик-менеджмент як процес.

Рис. 1. Динаміка портфелю договорів фінансового лізингу в Україні у 2005 – 2013 роках

Джерело: складено автором на основі [1, 2].

Характеристика розвитку лізингової діяльності в Україні у 2006 – 2013 рр.

Період	Вартість договорів фінансового лізингу, укладених протягом року, млрд грн	Темпи приросту вартості загального портфелю лізингових угод, %	Темпи приросту вартості портфелю нових договорів фінансового лізингу, %	Питома вага нових договорів у портфелі лізингових угод у вартісному виразі, %	Питома вага нових договорів у портфелі лізингових угод у кількісному виразі, %
2006 р.	3,6	145,0	322,8	72,9	49,8
2007 р.	16,9	312,2	372,5	83,6	57,6
2008 р.	9,1	41,1	-46,2	31,9	53,8
2009 р.	2,6	-4,6	-71,4	9,6	18,2
2010 р.	4,9	12,5	91,1	16,2	26,0
2011 р.	11,3	9,8	128,0	33,7	56,6
2012 р.	14,7	23,5	29,8	35,4	49,2
За III квартали 2013 р.	29,8	64,6	130,0	43,6	36,5

Джерело: складено та розраховано автором на основі [1, 2].

Так, в умовах волатильності економічної та фінансової ситуації найбільш ефективно ризиками управляти саме на комплексній основі, створивши багатофункціональну систему ризик-менеджменту, в якій чітко будуть визначені суб'єкти, об'єкти та інструменти (або методи) управління. Така система сьогодні має бути ключовим елементом стратегічного управління лізинговими компаніями – головними учасниками процесу надання лізингових послуг. З огляду на це структура системи управління ризиками у лізингових компаніях повинна включати такі складові:

- ✦ *суб'єкти управління* – вище керівництво, керівники ключових підрозділів лізингодавця, співробітники відділу управління ризиками (якщо такий виокремлено в оргструктурі лізингової компанії) або відповідальна особа за моніторинг рівня ризику по конкретним лізинговим угодам;
- ✦ *об'єкти управління* – окремі лізингові угоди та сукупний портфель лізингових угод;
- ✦ *методи управління* – зокрема, уникнення ризику; попередження ризику (лімітування; диверсифікація лізингового портфелю за сумами, строками, валютою угоди, різновидами предметів лізингу, постачальниками предмета лізингу, лізингоодержувачами – представниками різних галузей економіки); передача ризику (страхування, майнове та немайнове забезпечення тощо); оплата ризику (резервування).

У свою чергу, у лізинговій діяльності ризик-менеджмент, як процес, повинен включати реалізацію таких дослідовних процедур:

- 1) *Ідентифікація ризиків* по конкретній лізинговій операції та визначення кола їх носіїв.
- 2) *Аналіз ризиків* – передбачає визначення потенційного розміру втрат на випадок негативного розвитку подій та ймовірності їх настання.
- 3) *Фінансування ризиків* – потребує вжиття заходів для їх мінімізації або усунення.
- 4) *Контроль (моніторинг)* над ризиками – передбачає відстеження поточної ситуації, прогноз можливого розвитку подій, аналіз ефективності вжитих заходів щодо мінімізації ризиків.

Таким чином, добре організована система управління ризиками може забезпечити лізингову компанію численними перевагами. Зокрема, допоможе вчасно визначити розмір потенційних збитків як на мікрорівні – за конкретною лізинговою угодою, так і на макрорівні – на рівні сукупного портфелю лізингових угод. Це, у свою чергу, дозволить вжити необхідних запобіжних заходів для зниження ймовірності настання небажаних подій у майбутньому. З огляду на це метою організації системи ризик-менеджменту у лізинговій діяльності повинно бути знаходження балансу між величиною ризику та рівнем прибутковості лізингових операцій, а також забезпечення конкурентоспроможності лізингодавця в умовах невизначеності шляхом створення захисту від негативного впливу ризикового середовища.

Перш ніж перейти до аналізу ризиків, що супроводжують лізингові операції, слід визначити коло осіб, які можуть брати участь у наданні лізингової послуги та є потенційними носіями ризиків.

Сьогодні характерною особливістю фінансового лізингу є множинність учасників процесу реалізації таких послуг. Так, у класичній схемі лізингового обслуговування беруть участь три ключові особи:

- ✦ лізингова компанія (лізингодавець);
- ✦ лізингоодержувач (фізична або юридична особа, що бажає отримати в користування майно на умовах лізингу);
- ✦ постачальник майна (компанія, яка продає певне майно лізинговій компанії на замовлення потенційного лізингоодержувача).

Водночас достатньо розповсюдженими є випадки, коли лізингова компанія вже володіє певним майном, яке вона може передати у користування іншим економічним суб'єктам на умовах лізингу, а тому такі лізингові угоди носять характер двосторонніх (лише між лізингодавцем і лізингоодержувачем).

У більш складних ситуаціях, коли за допомогою лізингу фінансуються великі інвестиційні проекти по технічному переоснащенню, наприклад, потужного виробничого комплексу, до процесу надання лізингової послуги можуть також долучатися й інші суб'єкти ринку фінансових послуг, зокрема:

- ✦ банк, який надає кредит лізинговій компанії для купівлі предмета лізингу, якщо лізингодавцю не вистачає власних коштів;
- ✦ факторингова компанія, яка фінансує дебіторську заборгованість постачальника предмета лізингу у випадку, коли останній здійснив поставку лізингового майна лізингодавцю на умовах відстрочки платежу;
- ✦ посередники – між лізингодавцем та постачальником майна, або між лізингодавцем і лізингоодержувачем;
- ✦ страхові компанії, які забезпечують страховий захист для учасників лізингової угоди;
- ✦ гаранті, поручителі тощо.

За цих обставин для лізингової компанії – ключового суб'єкта процесу надання лізингової послуги – важливо таким чином спроектувати лізингову угоду, щоб мінімізувати можливі ризики та рівномірно розподілити їх між усіма учасниками.

У сучасних умовах у своїй господарській діяльності лізингодавці й лізингоодержувачі наражаються на значну кількість ризиків, різноманітних за джерелами походження. Звичайно, що врахування всіх можливих загроз, забезпечити економічних суб'єктів від значних збитків у майбутньому. Виходячи із загальноприйнятого визначення поняття «ризик» [3, с. 12 – 15] під ризиками лізингового обслуговування в даному дослідженні будемо розуміти ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження учасників лізингових угод, результатом чого для них може стати неефективність реалізації або споживання лізингової послуги та виникнення прямих збитків.

Ідентифікуючи ризики учасників лізингової діяльності, перш за все, важливо з'ясувати джерела виникнення ризиків при лізингу, їх носіїв, а також представити узагальнюючу класифікацію ризиків лізингового обслуговування.

На сьогодні у науковій літературі найбільш повно класифікація ризиків лізингодавця представлена російським вченим Газманом В. Д. [5, с. 213 – 230]. Даний вчений виділяє п'ять груп ризиків, що виникають при лізингових операціях, а саме: ризики, пов'язані з вибором предмета лізингу; ризики, пов'язані з постачальниками предмета лізингу; ризики, пов'язані з втратою лізингоодержувачем платоспроможності під час виконання договору лізингу; ризики, пов'язані з ліквідністю предмета лізингу та інших засобів, що гарантують виконання лізингової угоди; ризики, пов'язані з формуванням портфелю договорів лізингової компанії.

Однак, на нашу думку, при визначенні кола ризиків, що супроводжують лізингові операції, доречним буде зазначити не лише «внутрішні» (як у Газмана В. Д.), а й «зовнішні» загрози. Зовнішні ризики, що супроводжують процес надання лізингових послуг, не залежать від діяльності лізингової компанії та її контрагентів і виникають у результаті взаємодії учасників лізингової угоди із зовнішнім середовищем. До таких ризиків відносяться такі: ризики зміни політико-економічної ситуації в країні; ризик зміни правового поля господарської діяльності та ризик втрати репутації учасниками лізингової угоди тощо. Лізинговій компанії достатньо важко здійснювати управління такими ризиками. В умовах стабільної політико-економічної ситуації в країні вплив даних ризиків, як правило, є мінімальним.

У свою чергу, внутрішні ризики виникають у результаті надання лізингової послуги, а тому лізингодавець може їх мінімізувати самостійно, віддати на аутсорсинг іншим фінансовим посередникам – наприклад, страховим компаніям, гарантам, поручителям; розділити з іншими учасниками лізингової угоди – постачальниками предмета лізингу та лізингоодержувачами, або переконати своїх контрагентів взяти покриття цих ризиків повністю на себе. При цьому серед «внутрішніх» загроз залежно від об'єкта та суб'єктів лізингової угоди вважаємо доречним виділити три підгрупи ризиків:

- ✦ *ризики, пов'язані з предметом лізингу* (ризики вибору предмета лізингу; ризики, пов'язані з постачальником предмета лізингу; ризики ліквідності предмета лізингу; ризики випадкового пошкодження або знищення предмета лізингу);
- ✦ *ризики лізингодавця* (валютний ризик; процентний ризик; ризик ліквідності; кредитний ризик; операційно-технологічний ризик; ризик концентрації або ризик портфеля лізингових угод);
- ✦ *ризики, пов'язані з лізингоодержувачем* (ризик втрати лізингоодержувачем платоспроможності під час дії лізингової угоди; ризик шахрайства; ризик втрати ліквідності іншими засобами забезпечення виконання кредитного зобов'язання лізингоодержувачем (наприклад, угодою гарантії або поруки третьої сторони); ризик дострокового розірвання лізингової угоди).

Беручи до уваги множинність названих вище ризиків, від учасників лізингових угод сьогодні вимагається висока майстерність в управлінні ризиками. На нашу думку, для забезпечення ефективності своєї діяльності для лізингової компанії дуже важливо чітко розуміти, на якому етапі реалізації лізингової угоди, якими ризиками слід управляти. Отже, проведемо ідентифікацію ризиків лізингової діяльності на кожному з етапів надання послуги фінансового лізингу (табл. 2).

Отримані результати показують, що на першому та другому етапах процесу реалізації послуги фінансового лізингу економічні суб'єкти, в основному, наражаються на ризики зовнішнього середовища. А на наступних етапах надання лізингової послуги вже необхідно здійснювати управління ризиками так званого «внутрішнього середовища».

З огляду на таку значну кількість ідентифікованих ризиків, на які наражаються учасники лізингової угоди, лізинговим компаніям, як головним суб'єктам процедури надання лізингової послуги, необхідно досить виважено підходити до розробки системи ризик-менеджменту. Беручи до уваги той факт, що вітчизняний ринок лізингових послуг знаходиться ще на етапі становлення і поки що відсутні сталі традиції щодо налаштування ефективної системи ризик-менеджменту при наданні лізингових послуг, на нашу думку, доречним буде прийняття Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у співпраці з Асоціацією «Українське об'єднання лізингодавців», уніфікованих методичних рекомендацій щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в лізингових компаніях.

У даному контексті варто згадати, що ще у 2007 р. Держфінпослуг (попередник Нацкомфінпослуг) розробив проект Методичних рекомендацій щодо побудови системи управління ризиками, які виникають у лізингових і факто-

Ідентифікація ризиків в залежності від етапу надання послуги фінансового лізингу

№ з/п	Назва етапу	Види ризиків
1	Підготовчий етап (розгляд лізинговою компанією заявки від потенційного лізингодержувача)	Ризики, пов'язані з вибором предмета лізингу Ризик репутації потенційних учасників угоди Ризики зміни політико-економічної ситуації в країні
2	Оформлення лізингової угоди (структурування та документування послуги фінансового лізингу)	Ризик шахрайства учасників угоди Ризики зміни правового поля господарської діяльності учасників угоди
3	Контроль за виконанням сторонами умов лізингового договору	Ризики, пов'язані з постачальником предмета лізингу Ризик втрати лізингодержувачем платоспроможності Ризики випадкового пошкодження або знищення предмета лізингу Ризик ліквідності лізингової компанії Валютний та процентний ризики Ризики портфеля лізингових договорів
4	Завершення угоди – купівля лізингодержувачем за залишковою вартістю предмета лізингу або повернення його лізингодавцю	Ризик дострокового розірвання лізингової угоди Ризик втрати ліквідності предметом лізингу Ризик втрати ліквідності іншими засобами, що гарантують виконання лізингодержувачем свого зобов'язання за лізинговою угодою

Джерело: складено автором самостійно.

рингових компаній [6]. У даному документі було представлено рекомендації щодо ідентифікації, оцінки та управління найбільш розповсюдженими ризиками у діяльності лізингодавців та факторингових компаній, а саме: кредитним ризиком, ризиком ліквідності, операційним ризиком, ризиком репутації, юридичним і стратегічним ризиками, групою ринкових ризиків – валютним і товарним ризиками, ризиком зміни процентної ставки. Незважаючи на значну практичну цінність даного документа для вітчизняної лізингової галузі, він так і не був затверджений.

Крім того, на сьогоднішній день в Україні до лізингових компаній, які по суті, як і банки, також надають кредитні послуги, відсутні жорсткі вимоги з боку Нацкомфінпослуг щодо розрахунку лізингодавцями резервів за лізинговими операціями та щодо визначення ними величини достатності їхнього капіталу в залежності від характеру здійснюваних ними активних операцій. Таким чином, кожен лізингодавець в Україні має певну свободу у вирішенні даної проблеми (за виключенням, якщо лізингові послуги надають безпосередньо банки).

З одного боку, відсутність жорстких вимог Нацкомфінпослуг щодо формування лізинговими компаніями резервів за активними операціями дає останнім можливість більш ефективно використовувати наявні у їх розпорядженні фінансові ресурси, а, з іншого боку, – може підштовхнути фінансових посередників до зловживання ситуацією та перевищення прийнятних для них норм ризику.

Однак за сучасних умов волатильності економічної ситуації в країні, складності спрогнозувати ситуацію на фінансових ринках головному регулятору ринків фінансових послуг України було б доречно повернутися до процедури затвердження Методичних рекомендацій по управлінню ризиками у лізинговій діяльності. При цьому в даному документі бажано також врахувати міжнародну практику – рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II, Базель III) [7, 8] і пакет реформ Європейської комісії «Директива про вимоги до капіталу IV» (англ. *Capital Requirements Directive – CRD IV*) [9], які містять положення щодо ефективного управління ризиками за умови забезпечення достатності капіталу та ліквідності фінансово-кредитних установ.

Незважаючи на те, що дані документи були прийняті для забезпечення стабільності функціонування банківського сектора, більшість експертів схиляється до думки, що у світлі негативних наслідків фінансово-економічної нестабільності 2008 – 2009 рр. Базельські рекомендації сьогодні є актуальними і для інших фінансових посередників – зокрема, для лізингових компаній, які спеціалізуються на наданні фінансових послуг кредитного характеру.

Так, у 2013 р. Європейською федерацією асоціацій лізингових компаній (англ. – *Leaseurope*) у співпраці з французькою філією міжнародної консалтингової компанії Deloitte розпочато дослідницький проект «*Leaseurope Basel 3 Research*» щодо розробки організаційних аспектів модифікації вимог Базелю III з метою їх імплементації у практичну діяльність європейських лізингодавців. Цільовою аудиторією даного проекту, у першу чергу, є ті лізингові компанії, які тісно пов'язані із банківськими установами – є їхніми дочірніми компаніями, входять до однієї фінансової групи або мають спільних власників істотної участі.

Наразі у рамках даного проекту *Leaseurope* було представлено дослідження, в якому європейським лізинговим компаніям пропонується зосередити увагу на управлінні двома основними видами ризиків – кредитним ризиком та ризиком втрати ліквідності предметом лізингу. Також з метою підвищення фінансової стійкості лізингового сектора європейським лізингодавцям, за аналогією із банками, рекомендовано здійснювати розрахунок величини регулятивного капіталу, який би покривав негативні наслідки реалізації найбільш вагомих для лізингової діяльності ризиків.

На прикладі 13 провідних лізингових компаній Європейського Союзу, які надають послуги з фінансового та оперативного лізингу у 15 європейських країнах, експерти *Leaseurope* та *Deloitte* проаналізували за 5 років (з 2007 по 2011 рр.) динаміку обсягів та структури їх лізингових портфельів – загалом 3,3 млн контрактів, із середньою величиною лізингового портфелю у розмірі 50 млрд євро. При цьому середній строк лізингових угод складав 50 місяців, середня сума угоди – 48 643 євро. За типом предмета лізингу 64% угод передбачали передачу в лізинг різноманітного обладнання й устаткування, а 36% – автотранспортних засобів [10].

Крім того, у представленому дослідженні питома вага дефолтних угод у загальній сукупності становила 5,6% або 184 496 угод, з яких за 111 007 угодами (або 60,2%) проблему було вирішено до закінчення строку їх дії. Проведені розрахунки показали, що найбільш ймовірний строк настання проблем із лізинговими угодами – через 2 роки після їх укладання. Середній рівень втрат за угодами – 16,7% від суми угоди, при цьому рівень втрат зменшується у разі збільшення суми лізингової угоди. Значно нижчий рівень втрат характерний для угод, за якими в лізинг передаються господарські машини, виробниче обладнання й устаткування (11%) або легкові автомобілі (15%), а найвищий рівень втрат спостерігався при лізингу комп'ютерної та офісної техніки (27%). За категорією лізингоодержувача найбільші збитки мали місце, коли лізингоодержувачами виступали представники малого та середнього бізнесу (85% із загальної кількості дефолтних лізингових угод, що не були врегульовані), державні установи, а найменші збитки – в угодах з корпораціями та іншими фінансовими посередниками.

Відповідно до Базельських рекомендацій для вимірювання кредитного ризику лізингові компанії можуть здійснювати розрахунок величини очікуваних збитків за лізинговими операціями, а саме [7]:

$$EL = PD \times LGD \times EAD,$$

де *EL* – очікувані збитки за окремою лізинговою угодою (англ. «*expected losses*»);

PD – ймовірності дефолту лізингоодержувача (англ. «*probability of default*»);

LGD – втрати в разі дефолту лізингоодержувача (англ. «*loss given default*»);

EAD – величина активу під ризиком (англ. «*exposure of default*»), тобто сума лізингової угоди.

Однак як *PD*, так і *LGD* є випадковими величинами. Для їх розрахунку необхідно мати солідну статистичну базу (як мінімум за 5 років). Звісно, такий масив даних накопичити й обробити лізинговій компанії, яка не має відповідного тривалого практичного досвіду в даній сфері, самотужки достатньо важко. З огляду на це, актуальною є ініціація даного процесу з боку державного регулятора ринку фінансових послуг або галузевої асоціації, як наприклад, Leaseurope. Так, в рамках проведеного Leaseurope дослідження була сформована матриця рівня втрат за лізинговими угодами в залежності від строку вирішення проблеми по лізинговій угоді та виду майна, що передається в лізинг (табл. 3).

Також дослідження *Leaseurope* показало, що при застосуванні Базового підходу щодо оцінки кредитного ризику (згідно Базельських рекомендацій – англ. *Foundation IRB Approach*) лізинговим компаніям доцільно використовувати більш низькі показники ймовірності дефолту лізингоодержувача (менше 40%), ніж при звичайному банківському кредитуванні. Обґрунтовуючи це, у першу чергу, тим, що лізингова операція є добре забезпеченою і об'єкт застави – предмет лізингу – залишається власністю лізингодавця протягом всього терміну дії лізингової угоди, що значно спрощує для нього процедуру відшкодування збитків (зокрема, шляхом продажу лізингового майна).

Повертаючись до організаційних аспектів запровадження вимог Базельського комітету в практичну діяльність вітчизняних лізингодавців і врахування цих вимог при налагодженні системи ризик-менеджменту в лізингових компаніях, слід наперед налаштуватися на тривалу і складну роботу, адже навіть вітчизняні банки ще не змогли повністю адаптуватися до міжнародних стандартів. На нашу думку, необхідно розпочинати із запровадження уніфікованого для всіх лізингових компаній підходу до управління кредитним ризиком (англ. *Standardized Approach*), коли всі активи фінансової установи класифікуються на декілька груп за рівнем їх кредитного ризику, і для кожної групи подібних активів встановлюється конкретне значення спеціального коефіцієнта кредитного ризику: від 0 до 100%. При цьому слід враховувати, що лізинг – це кредитна операція забезпеченого характеру і предмет лізингу залишається власністю лізингодавця до закінчення строку дії лізингової угоди. Це дає підстави для використання при визначенні рівня ризиковості лізингової операції коригуючих коефіцієнтів з огляду на предмет лізингу, його фізичний стан, рівень попиту на нього на ринку, можливість вторинного лізингу чи сублізингу тощо.

Після вдалої імплементації стандартизованого підходу по управлінню кредитним ризиком слід перейти до поступового запровадження в Україні й більш складної системи, що передбачає визначення «внутрішніх рейтингів» лізингоодержувачів (англ. *Foundation Internal Ratings Based Approach*, або скорочено – англ. *Foundation IRB Approach*). Для цього Нацкомфінпослуг у співпраці з представниками лізингового бізнесу та Асоціації лізингодавців України потрібно сформулювати (за аналогією із розглянутим вище дослідженням *Leaseurope*) інформаційну базу даних щодо

Таблиця 3

Матриця рівня втрат за лізинговими угодами

Строк вирішення проблеми, міс.	Вид предмета лізингу				
	Автотранспорт, що використовується у господарчих цілях, %	Виробниче обладнання й устаткування, %	Пасажирський автотранспорт, %	Комп'ютерна та офісна техніка, %	Інше, %
Менше 3-х	1,16	0,66	0,38	9,53	5,23
3 – 12	1,99	2,67	2,54	37,42	15,85
12 – 24	4,99	6,05	4,32	45,84	28,50
24 – 36	12,84	28,07	16,95	48,48	33,91
36 – 48	48,99	15,62	58,29	41,00	37,13
48 – 60	76,19	44,70	14,92	34,99	29,86

Джерело: складено автором на основі [10].

ймовірності дефолту (англ. *PD – Probability of Default*) різних категорій клієнтів лізингових компаній та орієнтовного розміру втрат (англ. *LGD – Loss Given Default*) у разі невиконання лізингоодержувачами взятих на себе зобов'язань за лізинговими угодами.

У цілому ж для підвищення ефективності управління кредитним ризиком при наданні лізингових послуг лізинговим компаніям також корисно буде укласти договір про співпрацю із бюро кредитних історій. З огляду на те, що останнім часом все більшої популярності серед фізичних осіб набуває лізинг легкових автомобілів, комп'ютерної техніки, для лізингодавця при здійсненні аналізу заявки такого потенційного лізингоодержувача цікаво буде дізнатися, чи був останній сумлінним позичальником за банківськими споживчими або іпотечними кредитами, чи є у нього поточні кредитні зобов'язання і в якому розмірі, чи не підозрюється він у фінансовому шахрайстві тощо.

У цьому ж контексті значно підвищило б ефективність ризик-менеджменту при лізинговому обслуговуванні створення Асоціацією «Українське об'єднання лізингодавців» інформаційної бази по укладеним лізинговими компаніями – членами Асоціації – лізинговим договорам. Такий інформаційний довідник містив би детальну характеристику лізингових угод, а саме дані щодо: суми угоди, перелік основних учасників (лізингодавець, лізингоодержувач та постачальник предмета лізингу), механізм реалізації угоди, кінцевий результат (виконана вчасно, із запізненням із зазначенням причини, без претензій або з претензіями з боку конкретної сторони угоди) тощо. Звичайно, така інформація повинна носити конфіденційний характер, а доступ до такої інформаційної бази повинен надаватися на платній основі та лише для членів Асоціації.

Зважаючи на важливість розвитку лізингового фінансування для національної економіки та необхідність забезпечення стабільності функціонування лізингодавців в сучасних умовах, на нашу думку, основному регулятору ринку фінансових послуг України потрібно розробити концепцію управління ризиками в лізинговій сфері, яка б урахувала не лише методичні рекомендації управління окремими видами найбільш вагомих ризиків, а також організаційні аспекти запровадження цілісної системи ризик-менеджменту.

Беручи до уваги той факт, що створення системи ризик-менеджменту у лізинговій діяльності – це доволі кропітка робота, що вимагає значних витрат часу і зусиль, доречним буде виділити такі етапи запровадження системи ризик-менеджменту у поточну діяльність вітчизняних лізингодавців.

1. Аналіз господарської діяльності лізингової компанії, визначення її сильних і слабких сторін, з'ясування «складних ділянок» при наданні лізингових послуг.

2. Визначення орієнтовного обсягу робіт, необхідну кількість персоналу лізингової компанії, а також з'ясування розміру допустимих витрат на підтримку системи управління ризиками надання лізингових послуг.

3. Виділення в організаційній структурі лізингової компанії окремого підрозділу або кола осіб, які будуть виконувати функції по ідентифікації, управлінню та контролю за ризиками при наданні лізингових послуг.

4. Бюджетування витрат на підтримку системи управління ризиками.

5. Розробка стратегії та методичних рекомендацій з управління ризиками.

6. Контроль та постійна оцінка ефективності роботи системи ризик-менеджменту при лізинговому обслуговуванні.

Крім того, запровадженню цілісної системи ризик-менеджменту у практичну діяльність лізингодавців, на нашу думку, значно сприятиме автоматизація процесу надання лізингових послуг і процесу управління ризиками лізингових операцій (зокрема, дотримання граничних меж прийнятності різних видів ризиків). Для цього у нагоді стануть як «загальні» програмні продукти (наприклад, 1С: Підприємство 8 – для малих і середніх лізингових компаній; SAP – для великих компаній та банків, які активно практикують надання лізингових послуг), так і «спеціалізовані» програми (зокрема, РискМенеджер, Proteus, RA2 art of Risk, RiskWatch, CRAMM тощо).

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження показало, що сьогодні надання лізингових послуг в Україні супроводжується значним різноманіттям ризиків. Тому в сучасних умовах мінімізація ризиків лізингового обслуговування потребує розробки лізинговими компаніями комплексу запобіжних заходів – системи управління ризиками, яка б:

- ✦ урахувала інтереси всіх учасників угоди та дозволяла досягнути балансу їхніх інтересів;
- ✦ забезпечувала створення умов, за яких учасникам лізингової угоди було б економічно не вигідно не виконати взяті на себе зобов'язання;
- ✦ забезпечувала рівномірний розподіл ризиків між усіма учасниками лізингової угоди;
- ✦ передбачала використання гарантій та страхового захисту від можливих збитків при реалізації лізингових послуг.

При написанні даної статті акцентовано увагу на тому, що налагодження системи ризик-менеджменту передбачає чітке визначення суб'єктів, об'єктів і методів управління й мінімізації ризиків, які супроводжують процес надання лізингових послуг. З огляду на це було уточнено кожен складову системи ризик-менеджменту лізингової компанії, визначено основні етапи її запровадження.

Досліджуючи ризик-менеджмент у лізинговій діяльності як процес, усю сукупність «лізингових» ризиків, було поділено на дві великі групи – зовнішні та внутрішні загрози. При цьому серед внутрішніх ризиків було виділено три підгрупи ризиків (ризик, пов'язаний з предметом лізингу, ризик лізингодавця та ризик, пов'язаний з лізингоодержувачем), а також проведено їх ідентифікацію в залежності від етапу надання лізингової послуги.

З огляду на множинність ризиків при наданні лізингових послуг та відсутність в Україні стандартизованого підходу до їх управління, підкреслено необхідність розробки й прийняття Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, у співпраці з представниками вітчизняного лізингового бізнесу галузевих стандартів ризик-менеджменту для лізингових компаній.

На підставі аналізу зарубіжної практики управління ризиками у лізинговій сфері вітчизняним лізинговим компаніям було рекомендовано зосередити увагу на управлінні двома основними видами ризиків – кредитному ризику та ризику втрати ліквідності предметом лізингу. Також у контексті поширення в Україні світових стандартів забезпечення фінансової стійкості та надійності таких фінансових посередників як лізингові компанії, запропоновано розпочати

роботу зі створення довідкової бази по лізингових угодах, формуванню масиву інформації для розрахунку показників ймовірності дефолту лізингоодержувача, орієнтовної величини втрат у разі його банкрутства та оптимальної величини капіталу лізингової компанії з огляду на рівень ризиковості здійснюваних операцій. На нашу думку, поступове запровадження міжнародних стандартів з управління ризиками при наданні лізингових послуг в Україні сприятиме зростанню довіри потенційних інвесторів, кредиторів та органів державної влади до національного лізингового ринку, а також дасть можливість підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняних лізингових компаній. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні показники діяльності фінансових компаній та лізингодавців станом на 31.12.2005 р. – 30.09.2012 р. // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/731.html>

2. Підсумки діяльності лізингодавців за 2012 рік // Офіційний сайт Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua/files/Q4_2012_ukr.pdf

3. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. / Р. В. Пікус. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2011. – 598 с.

4. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент : навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2004. – 200 с.

5. Газман В. Д. Ценообразование лизинга : учеб. пособ. для вузов / В. Д. Газман. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 543 с.

6. Проект методичних рекомендацій щодо побудови системи управління ризиками, які виникають у лізингових та факторингових компаній // Інформаційно-аналітичний портал «Лізинг в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leasinginukraine.com/ua/news/?pid=766>

7. International convergence of capital measurement and capital standards: a revised framework. – Basel: Bank for International Settlements, 2006. – 333 p.

8. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. – Basel: Bank for International Settlements, 2011. – 69 p.

9. Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms // Official Journal of the European Union. 27.06.2013 pp.

10. The risk profile of leasing in Europe: The role of the leased asset. – Leaseurope, Deloitte, 2013. – 130 p.

REFERENCES

Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Basel: Bank for International Settlements, 2011.

“Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms”. *Official Journal of the European Union* (2013).

Gazman, V. D. *Tsenoobrazovanie lizinga* [Pricing leasing]. Moscow: GU VShE, 2006.

International convergence of capital measurement and capital standards: a revised framework. Basel: Bank for International Settlements, 2006.

“Osnovni pokaznyky diialnosti finansovykh kompanii ta lizynhodavtsiv stanom na 31.12. 2005 r. – 30. 09. 2012 r.” [Basic in-

dicators of the financial companies and lessors as of 31. 12. 2005 – 30. 09. 2012]. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuivannia rynkiv finansovykh posluh. <http://www.dfp.gov.ua/731.html>

“Proekt metodychnykh rekomendatsii shchodo pobudovy systemy upravlinnia ryzykamy, iaki vynykaiut u lizynhovyykh ta faktorynhovyykh kompanii” [The draft of guidelines for the design of risk management that arise in the leasing and factoring companies]. Informatsiino-analitychnyi portal «Lizynh v Ukraini». <http://leasinginukraine.com/ua/news/?pid=766>

Pikus, R. V. *Upravlinnia finansovymy ryzykamy* [Financial Risk Management]. Kyiv: Znannia, 2011.

“Pidsumky diialnosti lizynhodavtsiv za 2012 rik” [Results of lessors in 2012]. Ofitsiyni sait Asotsiatsii «Ukrainske ob'iednannia lizynhodavtsiv». http://www.uul.com.ua/files/Q4_2012_ukr.pdf

Starostina, A. O., and Kravchenko, V. A. *Ryzyk-menedzhment* [Risk Management]. Kyiv: Politekhnikha, 2004.

The risk profile of leasing in Europe: The role of the leased asset. Leaseurope: Deloitte, 2013.